

Een korte inleiding tot mijn wereld-voor-ons kenleer

Emanuel Rutten

Introductie

Een reis naar het absolute is voor de mens onmogelijk. Als mensen zullen wij nooit in staat zijn om buiten onszelf te treden en zo rechtstreeks in contact te komen met de absolute werkelijke werkelijkheid. We zijn menselijk, al te menselijk. In alles wat we doen – zelfs als het gaat om het identificeren van logische wetten – blijven we geheel binnen de sfeer van wat voor ons als mensen overtuigend is. Nimmer zullen wij de horizon van het voor ons overtuigende kunnen overschrijden. Het overtuigende is voor ons dan ook het allesomvattende. Het is dat waarin wij als mensen zijn geworpen en waarbuiten wij nooit kunnen treden. Het voor ons als mensen overtuigende is het laatste *factum*. Het is de rots waarop onze spade afketst. Alles wat wij kennis noemen is in laatste instantie gegrond in het gegeven dat het ons als mensen overtuigt.

We dienen ons te onthouden van ieder oordeel over de aard van de allesomvattende sfeer van het ons overtuigende precies omdat wij onszelf er nooit buiten kunnen plaatsen. Binnen deze sfeer zullen wij ervaren, denken en spreken. Wij moeten dus Pyrrho sceptici zijn waar het gaat om de ontologische status van de wereld waarin wij leven. Wij zullen nooit weten hoe de wereld zoals wij deze ervaren en denken los van ons is. De enige juiste houding ten aanzien van de vraag naar het ‘op zichzelf’ van ‘de-wereld-voor-ons’ is dan ook een Pyrrhoeaanse *epoche*. De scepticus weet niet of dat wat wij ‘de wereld’ noemen onafhankelijk bestaat van ons spreken. Hij onthoudt zich van een oordeel. Zo blijven wij met ons spreken geheel binnen het ‘voor ons’.

Bovenstaande positie betreft de kern van mijn ‘wereld-voor-ons’-kenleer.¹ Voor u ligt een tekst waarin ik de belangrijkste argumenten ervoor beknopt zal bespreken. Eveneens zal ik een belangrijk bezwaar behandelen en laten zien waarom ze niet slaagt.

De-wereld-voor-ons en de-wereld-in-zichzelf

Volgens mijn wereld-voor-ons kennisleer kunnen wij nooit vaststellen of de wereld *zoals wij deze denken* overeenkomt met de wereld *zelf*. Dát waaraan wij denken zodra wij denken aan de wereld is onvermijdelijk een door ons gedachte wereld. Mijn kenleer begint dan ook met deze gedachte, een gedachte die zich opeens en onvermijdelijk aan ons opdringt: De wereld is er, en zij is er *op een bepaalde wijze*. Dan, vrijwel direct daarna, en al net zo onoverkomelijk,

¹ Zie vooral *In Defense of Correlationism, Het kenbare noumenale: transcendentie binnen de-wereld-voor-ons en Addendum op ‘Het kenbare noumenale’*.

volgt deze gedachte: Zelfs hetgeen ik zojuist dacht, een gedachte die zó evident is dat ik mij eigenlijk geen evidentere gedachte kan voorstellen, zelfs die gedachte dacht ik hoe dan ook *als mens*. Het was een gekwalificeerde vorm van denken, namelijk een *menselijk* denken. Ja, *al* ons denken, *al* ons ervaren en *al* ons spreken, is altijd al noodzakelijk gekwalificeerd als *menselijk* denken, *menselijk* ervaren, en *menselijk* spreken. Daarom, wanneer wij zeggen p, dan zeggen wij eigenlijk ‘p, voor ons (als mensen)’. En de stap van ‘p, voor ons’ naar p is voor ons als mensen principieel onmogelijk. Het is deze tweede gedachte die ons dwingt om steeds een formeel principieel *de dicto* onderscheid te maken tussen *menselijke* waarheid en waarheid *überhaupt*, tussen de-wereld-voor-ons en de-wereld-in-zichzelf. Dit onderscheid betreft een onderscheid in ons denken, in de *ordo cognoscendi*. Maar gaat het hier eveneens om een *de re* onderscheid? Betreft het ook een onderscheid in het zijn, in de *ordo essendi*? Anders gezegd, vallen beide typen waarheden wel of niet samen? Is de wereld-voor-ons gelijk aan de wereld-in-zichzelf of niet? We zullen het antwoord op deze vraag nooit weten omdat we nimmer buiten onze menselijke conditie kunnen treden. Nooit kan ons *menselijk* spreken door ons worden verheven tot een absoluut spreken, tot een spreken *simpliciter*. Wat is de-wereld-voor-ons? Is zij de werkelijke werkelijkheid? Is zij iets anders? Zo ja, wat? Een illusie? Het is deze vraag die wij voor altijd tussen haakjes moeten plaatsen. Hoewel al ons spreken, denken en ervaren op haar betrekking heeft, moeten we voortdurend, ja op elk moment, de vraag naar haar eigenlijke aard onbeantwoord laten. In die zin is *de-wereld-voor-ons* magisch. Het is een permanent ons omringend wonder *waarin* wij zullen leven en denken en waarbuiten wij nooit kunnen treden.

Geen Cartesiaanse twijfel

Een andere ingang tot mijn kenleer betreft de volgende overweging. Ons denkvermogen speelt ontegenzeggelijk een bepaalde rol bij ons denken aan de wereld. Maar wat is deze rol? Is ons denken een neutraal voertuig voor neutrale inhouden? Heeft een denkact op geen enkele wijze invloed op haar denkinhoud? Of zou het zo kunnen zijn dat de inhoud van ons denken, en dus de door ons gedachte wereld, door de act van het denken zelf inhoudelijk sterk bepaald wordt? Zou het zo kunnen zijn dat de activiteit van het denken een vergaande *transformatieve* invloed heeft op de inhoud ervan? Het punt is niet dat het denken deze invloed heeft. Het punt is dat wij op geen enkele wijze kunnen vaststellen of dit wel of niet het geval is. Maar dan kunnen we dus helemaal niet vaststellen of de *door ons gedachte* wereld overeenkomt met de wereld *zelf*.

Waar het dus om gaat is dat wij niet kunnen vaststellen of de inhoud van ons denken altijd al zodanig door onze denkactiviteit beïnvloed is, dat deze inhoud niet langer een *neutrale* inhoud is. We kunnen anders gezegd niet nagaan of de inhoud van een menselijke denkact zodanig door deze act getransformeerd of vervormd is, dat deze inhoud niet meer los van de act gezien kan worden. Kortom, omdat we niet kunnen vaststellen wat de eventueel vervormende invloed

is van de denkact op haar inhoud, hebben we geen toegang tot de wereld zoals deze los van ons denken is. Dat we de toegang tot de-wereld-in-zichzelf missen is dus onvermijdelijk.

Het probleem is niet die van de mogelijkheid van Descartes' demon die ons denken zou kunnen voorschotelen met allerlei misleidende denkinhouden. Het probleem is niet zozeer dat wij het bestaan van zo'n demon niet kunnen uitsluiten en dus niet kunnen concluderen dat de wereld zoals wij die denken overeenkomt met de wereld zelf. Dit bekende sceptische scenario van de Cartesiaanse demon gaat er immers vanuit dat ons denken in zichzelf betrouwbaar is, maar dat wij desalniettemin *van buiten* door een demon bedrogen zouden kunnen worden, zodat wij alsnog niet kunnen vaststellen of wij de wereld denken zoals deze werkelijk is. Uitgaande van mijn kenleer is het punt daarentegen dat wij niet kunnen uitsluiten dat ons denken *zelf* iedere denkinhoud zodanig transformeert dat deze niet langer gaat over de wereld zelf. Wat niet kan worden uitgesloten, zouden we kunnen zeggen, is dat ons eigen denken de plaats inneemt van de demon van Descartes. Wat niet kan worden uitgesloten is dat er geen demon buiten ons is, maar dat wij ons eigen demon zijn.

De tegenwerping dat we desalniettemin enige mate van toegang hebben tot het 'op zichzelf' van de werkelijkheid werkt niet omdat we evenmin kunnen vaststellen of een denkact haar inhoud slechts in beperkte mate transformeert. Dit kunnen we niet omdat we niet buiten ons denken kunnen treden om de samenhang tussen denkact en denkinhoud te doorzien. We tasten als mensen eenvoudigweg in het duister omtrent de mate waarin ons eigen denken zelf inhoudelijk medebepalend is voor onze denkinhouden. En daarom weten we niet in welke mate iets waar wij aan denken los gezien kan worden van de act van het denken eraan. De argumentatie voor de bewering dat wij geen toegang hebben tot de-wereld-in-zichzelf is dus niet gelimiteerd tot de constatering dat zodra wij denken het altijd *wij* zijn die denken. Het argument is hier dat wij nimmer kunnen vaststellen wat precies de inhoudelijke transformatieve bijdrage is van ons denken aan de inhouden die wij denken. En dat is een zeer fundamentele niet-triviale uitspraak over ons onvermogen, namelijk ons onvermogen na te gaan of onze denkinhouden ten opzichte van onze denkacten neutraal zijn of in feite diepgaand door deze denkacten *vervormd* worden.

Geen Kantianisme

Precies omdat het gaat over dit *onvermogen* is het niet nodig om mijn wereld-voor-ons kenleer te belasten met problematische Kantiaanse absolute claims over de vermeend transformerende werking van ons kenvermogen en over hoe dit precies in zijn werk zou gaan. Het is *contra Kant* nu juist ons *onvermogen* te bepalen in hoeverre ons denken elke inhoud altijd al *vervormd* dat ervoor verantwoordelijk is dat de werkelijkheid *an sich* onkenbaar is. In mijn kennisleer wordt dan ook iedere nadere substantiële invulling van de verhouding tussen de-wereld-voor-ons en de-wereld-in-zichzelf en daarmee van het 'op zichzelf' van de-wereld-voor-ons vermeden. In

diverse eerdere bijdragen heb ik uitvoerig uiteengezet waarom mijn kennisleer inderdaad zeer fundamenteel afwijkt van die van Kant.² Het komt erop neer dat Kants onderscheid tussen de *fenomenale* en *noumenale* wereld een onderscheid betreft *binnen* de-wereld-voor-ons, zodat de *noumena* kenbaar zijn en we binnen het ‘voor ons’ gewoon metafysica kunnen bedrijven. Niet voor niets reduceert Kant het kenbare slechts tot wat wij kunnen waarnemen, terwijl in mijn kenleer het kenbare wordt bepaald door wat kunnen waarnemen *en los daarvan kunnen denken*. Van Kantiaanse eenzijdige of zelfs fetichistische bevooroordeeling van het waarnemen of ervaren boven het vrije autonome denken is dan ook geen sprake. Beide vermogens van de mens, ervaren én denken, krijgen hun gelijkwaardige plaats en hun recht. De-wereld-voor-ons is dan ook veel omvattender dan Kants fenomenale wereld die louter op de ervaring teruggaat.

En in tegenstelling tot Kants kenleer is zelfs de claim dat er dingen buiten ons bestaan die ons beroeren en zo onze ervaringen veroorzaken slechts gerechtvaardigd als een claim over hoe de wereld voor ons is. Kants *dictum* dat er *dinge-an-sich* zijn die onze ervaringen gronden is dus alléén legitiem binnen de wereld-voor-ons. Kant beschouwde zijn bekende onderscheid tussen de fenomenale en noumenale wereld als een absolute waarheid. Maar wij weten helemaal niet of dit in absolute zin waar is. Kants onderscheid is een legitiem onderscheid *binnen* de wereld-voor-ons en nimmer zullen wij kunnen vaststellen of het ook geldt voor de-wereld-in-zichzelf. Mijn kenleer kan ten opzichte van Kants epistemische positie beschouwd worden als een *meta-epistemische* positie. Onderscheidingen die Kant voor absoluut houdt, dus als geldig voor de werkelijke werkelijkheid, zoals het onderscheid tussen ‘subject’ en ‘object’, tussen ‘binnen’ en ‘buiten’, tussen ‘ervaringen’ en ‘dingen die ervaringen gronden’, zijn in de wereld-voor-ons kenleer eveneens alleen maar gerechtvaardigd als onderscheidingen binnen de-wereld-voor-ons. Werkelijk *alles* we zeggen en denken heeft slechts betrekking op de-wereld-voor-ons, *zelfs* het principe dat we een onderscheid moeten maken tussen het ‘voor ons’ en het ‘in zichzelf’. Zo ontstaat Pyrrho scepticisme ten aanzien van de-wereld-in-zichzelf. *Iedere* claim over de aard van de wereld zoals deze ‘in zichzelf’ onafhankelijk van ons is wordt vermeden en opgeschort.

Een inductief argument

Een derde argument voor mijn kenleer betreft een inductief argument. Neem Mark. Mark heeft zijn hele leven lang raven geobserveerd in Friesland en tot op de dag van vandaag zijn alle raven die hij aldaar zag zwart. Stel dat hij op grond hiervan inductief concludeert dat alle raven zwart zijn. Zouden wij dit dan een legitieme inductie vinden? Dit lijkt niet het geval. De enige conclusie die hij redelijkerwijs kan trekken is dat *in Friesland* alle raven zwart zijn. De stap van "Alle raven zijn zwart *in Friesland*" naar "Alle raven zijn zwart" lijkt niet gerechtvaardigd. Mark

² Zie wederom *In Defense of Correlationism, Het kenbare noumenale: transcendentie binnen de-wereld-voor-ons* en *Addendum op ‘Het kenbare noumenale’*.

heeft immers nog nooit een observatie buiten Friesland gedaan. Of neem Anne. Zij is een jaar lang de hele wereld doorgetrokken op zoek naar raven. Overal op aarde waar zij kwam waren de raven die zij zag zwart. Mag zij op grond hiervan inductief concluderen dat alle raven zwart zijn? Opnieuw lijkt de enige gerechtvaardigde conclusie te zijn dat alle raven *in dat jaar* zwart zijn. Ze heeft immers maar gedurende één jaar raven geobserveerd.

Deze voorbeelden laten zien dat inductief redeneren vaak conclusies oplevert die vergezeld moeten worden van een bepaalde ruimtelijke of tijdelijke inperking: Alle raven *in Friesland* zijn zwart of alle raven *in dat jaar* zijn zwart. Deze kwalificaties raken we niet zomaar kwijt zonder aanvullende observaties te doen. Als Mark zijn conclusie wil generaliseren tot alle geografische locaties, dan zal hij ook op veel plaatsen buiten Friesland waarnemingen moeten gaan doen. En als Anne haar conclusie wil generaliseren tot alle tijden, dan zal zij nog heel wat vaker op reis moeten gaan.

Neem nu Jan. Hij is al zijn hele leven bezig met het waarnemen van raven op allerlei plekken op aarde. Hij is bijna overal al meerdere keren geweest. En alle raven die hij tot nu toe heeft gezien waren zwart. Kan Jan nu zonder al te veel problemen de inductieve conclusie trekken dat alle raven zwart zijn? Er valt veel voor te zeggen dat Jan zijn conclusie niet hoeft in te perken tot een specifieke locatie of tijdsperiode. Hij heeft immers gedurende vele jaren op meerdere plaatsen op aarde waarnemingen gedaan. Maar toch is ook Jans conclusie aan een belangrijke kwalificatie of inperking onderhevig. Een inperking die bovendien ook al voor Mark en Anne gold. Welke is dat? Ze is niet van ruimtelijke of tijdelijke aard. Ze heeft zagezegd betrekking op een derde dimensie die niet meer of minder relevant lijkt dan de ruimtelijke en tijdelijke dimensie. Deze derde dimensie betreft *het type kenactor dat de observatie doet*.

Alle observaties van Jan (en ook van Mark en Anne) waren observaties *van een mens* oftewel van een menselijke kenactor. Vanuit het perspectief van genoemde derde dimensie zijn alle observaties beperkt tot één type kenactor. De enige legitieme inductieve conclusie die Jan kan trekken is daarom in analogie met de voorgaande twee voorbeelden de conclusie dat alle raven zwart zijn *voor een menselijke kenactor*. En opnieuw kan de stap van "Alle raven zijn zwart *voor ons als mensen*" naar "Alle raven zijn zwart" niet gemaakt worden zonder daarbij ook observaties van andere typen kenactoren te betrekken. Het mag duidelijk zijn dat dit laatste echter niet mogelijk is. Wij kunnen als mensen weliswaar op reis gaan, maar nooit zullen wij in staat zijn om onze observaties te verruimen met waarnemingen van niet-menselijke kenactoren. We zijn immers niet in staat om buiten onze menselijke conditie te treden. Dit betekent dat al onze inductieve kennis onvermijdelijk ingeperkt moet worden met de kwalificatie *voor ons als mensen*. En wat geldt voor onze inductieve kennis geldt in feite voor al onze kennis. Nooit zullen wij als mensen in staat zijn om buiten onze menselijke, al te

menselijke cognitieve vermogens, om buiten ons menselijke ervaren en menselijke denken, te treden om zo de wereld zoals deze in en op zichzelf daadwerkelijk is te vergelijken met de wereld zoals deze door ons ervaren en gedacht wordt. Geen mens kan buiten zijn of haar cognitieve menselijke conditie stappen. Wij kunnen dan ook alléén kennis vergaren over hoe de wereld *voor ons als mensen* is. De stap van deze wereld-voor-ons kennis naar kennis over de wereld *in zichzelf* is voor ons als mensen principieel onmogelijk.

Het beoefenen van metafysica

Vaak wordt gedacht dat genoemd Pyrrho scepticisme het beoefenen van metafysica onmogelijk maakt. Het tegendeel is echter het geval. In wat volgt zal ik betogen dat we metafysica kunnen bedrijven en *tegelijktijd* Pyrrho sceptici kunnen zijn ten aanzien van de aard van de wereld.

Genoemd scepticisme stelt dat het najagen van inzicht in de absolute aard van de werkelijkheid zinloos is. Het is inderdaad niet onredelijk om te denken dat wij als eindige beperkte wezens geen toegang hebben tot hoe de wereld onafhankelijk van ons is. Precies omdat wij nimmer buiten onze menselijke cognitieve vermogens kunnen treden om een absoluut gezichtspunt op de werkelijkheid in te nemen, zullen wij de wereld zoals deze ‘op zichzelf’ is nooit kennen. Al ons denken en ervaren is onvermijdelijk een menselijk, al te menselijk denken en ervaren. We hebben daarom slechts toegang tot de wereld zoals deze door ons gedacht en ervaren wordt.

Wij zullen dus nooit de wereld zoals ze onafhankelijk van ons is in het vizier krijgen. De wereld zoals ze ‘op zichzelf’ is blijft voor ons als mensen voorgoed verborgen. Alles wat wij denken en ervaren heeft uitsluitend betrekking op hoe de werkelijkheid ‘voor ons’ is. Dit betekent dat de *klassieke* metafysica, die de absolute aard van de werkelijkheid probeerde te achterhalen, niet houdbaar is. Het Pyrrho scepticisme ontmantelt dus inderdaad de klassieke metafysica. Waar het om gaat is echter dat dit helemaal niet betekent dat metafysica onmogelijk is. De teloorgang van de klassieke metafysica leidt niet tot het einde van de metafysica als zodanig. Want waarom zou metafysisch denken zich noodzakelijkerwijs moeten richten op de absolute aard van de werkelijkheid? Kan dan alléén ‘het absolute’ onderwerp van de metafysica zijn? Het geheel ten onrechte denken dat dit zo is vormt juist de grote blinde vlek van de anti-metafysici. Het is een beeld dat hen gevangen houdt en zo verhindert verder te kijken en nieuwe wegen te openen.

Er is namelijk een ‘intersubjectieve’ of ‘binnenwereldse’ metafysica mogelijk. Het onderwerp van deze metafysica is niet de werkelijkheid zoals deze in absolute zin ‘op zichzelf’ is, waartoe wij immers toch geen toegang hebben, maar nu juist de wereld zoals deze door ons ervaren en gedacht wordt. Haar onderwerp is de wereld ‘voor ons’. Laten we ons dus richten op de wereld zoals deze door ons als mensen wordt ervaren én gedacht. Wel dienen we ons dan steeds te realiseren dat al onze beweringen een menselijke intersubjectieve status hebben en dus niet gaan over hoe de wereld los van het menselijke ervaren en denken in absolute zin ‘in zichzelf’

is. Metafysica mag zo weliswaar niet langer gaan over ‘het absolute’, over de werkelijkheid ‘op zichzelf’, maar ze gaat nog altijd over dat wat voor ons als mensen daadwerkelijk van belang is, namelijk de wereld zoals zij ‘voor ons’ is, de wereld zoals wij die als mensen ervaren en denken, de wereld waarbinnen wij onze weg moeten vinden, de wereld waarbuiten wij als mensen nooit kunnen treden. En mag dat genoeg zijn? Wij zijn immers mensen en geen goden. De wereld ‘voor ons’ is voor ons als mensen het allesomvattende, het niet-overschrijdbare. Werkelijk al onze beweringen zijn slechts legitiem als beweringen over de-wereld-voor-ons, over hoe wij als mensen de werkelijkheid ervaren en denken. Dit geldt tenslotte zelfs voor de bewering dat we een onderscheid moeten maken tussen de-wereld-voor-ons en de wereld-in-zichzelf. Ook deze bewering is uiteindelijk namelijk alleen gerechtvaardigd als een bewering over hoe de wereld voor ons is. De wereld-voor-ons is dan ook het finale subject van al onze predikaties. Ze is het voor ons allesomvattende waarin we altijd al geworpen zijn en waarbuiten we nimmer kunnen treden. Wie dit inzicht begrijpt dat mijn kenleer uiteindelijk, om een aan Wittgenstein ontleende metafoor te gebruiken, slechts een ladder is die we aan het eind van onze reis kunnen weggooiden zodra we onze bestemming bereikt hebben en ons opgenomen weten in het holistische onoverschrijdbare ‘voor ons’.

Dit alles hoeft ons helemaal niet te verontrusten. Integendeel zelfs. Het is juist deze benadering die een *moderne* vruchtbare metafysica mogelijk maakt: een metafysica die zich uitsluitend richt op de wereld ‘voor ons’ en niet langer op hoe de wereld in absolute zin ‘op zichzelf’ is. We hoeven zo de menselijke hoop op het verkrijgen van inzicht in de werkelijkheid niet op te geven, zolang we ons maar blijven realiseren dat ook deze inzichten, net zoals alles wat we zeggen, slechts gaan over de wereld zoals deze ‘voor ons’ als mensen is en dus nooit gaan over het absolute ‘op zichzelf’ van de werkelijkheid. Zodra deze denkstap is gezet, kunnen ook de anti-metafysici zich gewoon weer gaan bezighouden met het beoefenen van metafysica. En waartoe dat kan leiden heb ik in eerdere bijdragen laten zien.³

We kunnen als Pyrrho sceptici dus tegelijkertijd naïef realist zijn, namelijk naïef realist *binnen* de context van hoe de wereld voor ons is. Op deze manier en op deze manier alléén ben ik een naïef realist. Vraag me naar de onderbouwing van een specifieke bewering die ik doe en ik zal je een redelijk argument geven. Vraag me naar de status van het argumenteren zelf en ik verwijs je naar de-wereld-voor-ons. Vraag me naar de grond van de-wereld-voor-ons, naar de grond van de sfeer van het ons overtuigende, en ik verwijs je er opnieuw naar. Vraag het me nog eens en ik zwijg. Zoals al ons spreken vinden ook onze metafysische projecten plaats *binnen* de voor de mens niet te overschrijden sfeer van het voor ons overtuigende. Die sfeer is allesomvattend.

³ Zie bijvoorbeeld *A Critical Assessment of Contemporary Cosmological Arguments: Towards a Renewed Case for Theism* en *En dus bestaat God*, Amsterdam, Buijten & Schipperheijn, 2015.

Het is dan ook zoals Cicero zegt: Metafysica dient te steven naar een *consensus gentium*, naar een algemene instemming der volkeren, meer valt er niet te bereiken. En meer hoeft ook niet.

De denkbeweging die ik voltrekt is wellicht opmerkelijk. Een zacht begrensde scepticisme leidt alleen maar tot subjectivisme en relativisme. Maar een radicaal ofwel maximaal scepticisme leidt tot haar tegendeel, haar *reductio*: een intersubjectieve grond, de-wereld-voor-ons. We moeten dus het scepticisme niet schuwen maar durven meegaan op de weg van de scepticus. Evenmin moeten we bij het scepticisme halthouden. Nee, we moeten de sceptische beweging ten einde doortrekken, de beweging voltooien. We dienen de uiterste ultieme consequentie van het scepticisme te denken om er zo uiteindelijk bovenuit te komen. Ja, om haar *reductio* te voeren en zo nieuwe vaste grond te vinden: de-wereld-voor-ons. Vergelijk dit met het volgende beeld. Wie het vaste land verlaat om in de buurt van de kustlijn te blijven varen zal nooit meer vaste grond vinden. Wie echter gestaag blijft doorvaren en zelfs de kustlijn uit het zicht durft te laten verdwijnen zal uiteindelijk op nieuwe grond stuiten. Dus: laten we uitvaren!

Zodra we al varende uiteindelijk dat nieuwe land bereikt hebben, zullen we inzien dat eigenlijk alles hetzelfde gebleven is als voorheen. We kunnen gewoon weer verder gaan met ons leven, met het beoefenen van wetenschap, en met het bedrijven van metafysica. Maar tegelijkertijd is alles voorgoed anders geworden. Achter elke zin die we uitspreken zullen we voortaan zachtjes in onszelf denken: ‘voor ons’. Ja, ik ben een naïef realist, maar dan wel een naïef realist binnen de-wereld-voor-ons. Naïef realisme is waar (Pssst... voor ons).

Toch kan ik als Pyrrho scepticus nooit iets uitzeggen over de eigen status van de-wereld-voor-ons. Is zij gelijk aan de wereld zoals deze onafhankelijk van de mens geheel op zichzelf bestaat? Is zij slechts een talige, mentale constructie die sterk afwijkt van de werkelijke werkelijkheid? We zullen het nooit weten en we hoeven het ook niet te weten om als mensen vruchtbaar onze menselijke projecten in dit leven te voltrekken. Wij leven, denken en spreken *in* het ‘voor ons’.

Taal en wereld

Uitgaande van mijn wereld-voor-ons kennisleer kunnen we door het analyseren van de taal dus iets leren over de structuur van de wereld zoals deze voor ons is. Want wanneer al onze uitspraken alleen gerechtvaardigd kunnen worden binnen de context van de-wereld-voor-ons en wij nimmer toegang kunnen krijgen tot de werkelijke werkelijkheid (zodat wij dus nooit zullen weten of de klassieke realist dan wel de klassieke idealist gelijk heeft), dan ligt het voor de hand om juist door een analyse van ons taalgebruik inzicht te willen verkrijgen in de wereld zoals ze voor ons is. Taal lijkt immers intiem verbonden te zijn met de wereld zoals deze door ons ervaren en gedacht wordt. Woorden zeggen ons iets over de aard van de-wereld-voor-ons. De-wereld-voor-ons kan niet ongevoelig zijn voor de wijze waarop wij spreken en verwoorden. Het valt zelfs niet uit te sluiten dat ons taalgebruik haar tot op zekere hoogte bepaalt en vormt.

Klassieke realisten zouden zich echter eveneens moeten kunnen vinden in de these dat taal ons inzicht geeft in de wereld. Zij zien taal immers veelal als neutraal voertuig voor het adequaat representeren van een onafhankelijk van de taal bestaande wereld. Taal vormt een afbeelding van de wereld en dus een goede ingang tot het bestuderen ervan. Het lijkt dan niet onredelijk om te zeggen dat de structuur van de taal in elk geval in een bepaalde mate de structuur van de wereld reflecteert of weerspiegelt. Het aardige is nu dat naast klassieke realisten ook klassieke idealisten zich in genoemd dictum moeten kunnen vinden. En dit omdat zij wat wij de wereld noemen zien als een resultaat van ons denken en ons taalgebruik. De ons omringende wereld wordt volgens hen gesticht in ons denken en spreken. Ze bestaat bij de gratie van ons denken en spreken. Maar dan volgt ook voor hen dat een analyse van de taal een uitstekend middel is tot het leren kennen ervan. Kortom, wie middels taalanalyse iets wil uitzeggen over de wereld zit altijd goed. Een voorbeeld daarvan is mijn 'semantisch argument' dat vanuit premissen over de semantiek van de taal allerlei uitspraken impliceert over de aard van de werkelijkheid, zoals het bestaan van verschillende typen objecten.⁴ Het bestaan ervan volgt uit claims over de taal zelf. Daar waar Plato zijn abstracta poneerde om de waarheid los te maken van de taal, laat dit argument juist zien dat we precies vanuit een bezinning op de semantische structuur van de taal gecommiteerd zijn aan het bestaan van abstracta. Zo toont ook dit argument hoe diep taal en wat wij de wereld noemen met elkaar verbonden zijn.

Een bezwaar

Er is een bezwaar tegen mijn wereld-voor-ons kennisleer dat onze aandacht verdient. Om deze leer stapsgewijs te ontwikkelen vertrek ik vanuit de menselijke conditie, vanuit de mens, vanuit "ons". Maar dan, zo gaat het bezwaar, neem ik blijkbaar probleemloos aan dat er überhaupt zoiets bestaat als een mensheid en de menselijke conditie. De wereld op zichzelf, de werkelijke werkelijkheid, is dus blijkbaar zodanig dat er mensen zijn die zichzelf de vraag kunnen stellen hoe het is gesteld met hun toegang tot de werkelijke werkelijkheid. Veronderstel ik zo echter niet iets wat ik op grond van mijn eigen kenleer juist stellig ontken, namelijk toegang tot hoe de wereld in en op zichzelf is? Vertrekt mijn kenleer dus niet vanuit een positie die volgens haar helemaal niet ingenomen kan worden? En komt ze daarmee niet volledig op losse schroeven te staan?

Een mogelijke tegenwerping is dat de ontwikkeling van mijn kenleer moet worden beschouwd als een - om een beeld van Wittgenstein te gebruiken - ladder die we kunnen weggooien zodra we aan het eind van de afgelegde weg onze bestemming hebben bereikt. Pas dan wordt namelijk ingezien dat de-wereld-voor-ons allesomvattend en onoverschrijdbaar is. Niet eerder

⁴ Zie bijvoorbeeld *Positive Universally Held Properties Are Necessarily Universally Held* en *Het einde van het materialisme, fysikalisme, naturalisme en nog wat "ismen"*.

dan aan het eind van de weg blijkt dat de-wereld-voor-ons het finale subject is van alle onderweg gedane predicaties. Werkelijk alles wat er gezegd wordt - dus ook wat onderweg nodig was om mijn kenleer te gronden - kan slechts gelegitimeerd worden als claim over hoe de wereld voor ons is. Tenslotte, aan het eind van de rit, beseffen we dat we altijd al vanuit de-wereld-voor-ons vertrokken en ons nooit buiten de-wereld-voor-ons hebben begeven. We zien in dat zelfs een woord als "buiten" al menselijk, al te menselijk is en alleen gerechtvaardigd kan worden als verwijzend naar een begrip binnen de-wereld-voor-ons, net zoals alle begrippen die we hanteren.

Het besef dat de-wereld-voor-ons een allesomvattend holisme is ontstaat pas met het bereiken van de bestemming. Het inzicht voorgoed geworpen te zijn in de-wereld-voor-ons en er nooit buiten te kunnen treden breekt niet door zolang we nog onderweg zijn en menen vertrokken te zijn vanuit de werkelijke werkelijkheid. Nooit zullen we weten of de-wereld-voor-ons waaruit wij altijd al vertrekken gelijk is aan of verschilt van de-wereld-in-zichzelf. We zien en erkennen dit pas aan het eind van de weg.

Aan het begin van de weg

Het hierboven besproken bezwaar tegen mijn wereld-voor-ons kennisleer kan ook weerlegd worden door meer precies te kijken naar wat er gebeurt aan het *begin* van de weg. Het punt van waaruit we vertrekken is het directe onmiddellijke denken. Dit denken maakt deel uit van de wereld zoals deze in en op zichzelf is. Dat er gedacht wordt, dat er denken is, kan immers eenvoudigweg niet ontkend worden. Dit is een gegeven dat niet corrigeerbaar is en dus behoort tot het 'op zich' van de wereld. Het eerste wat dit voor zichzelf doorzichtige denken vervolgens doet is het zichzelf denken als een 'ik'. Dit is echter al geen inzicht meer in hoe de wereld in en op zichzelf is. Het denken kan namelijk niet nagaan of de-wereld-in-zichzelf zodanig is dat het ook daadwerkelijk als een 'ik' bestaat. Het denken van zichzelf als een 'ik' is dan ook een besluit dat door het denken zelf genomen wordt. Het is echter wel een onvermijdelijk besluit. Voor het denken is er geen ontkomen aan. Het kan zichzelf niet anders dan als een 'ik' begrijpen. En daarom begrijpt het zichzelf zo. Toch sluit deze onvermijdelijkheid voor het denken niet uit dat dit 'ik' een illusie van het denken is. En daarom weet het denken niet of dit 'ik' ook echt tot de-wereld-in-zichzelf behoort.

Het denken, dit 'ik', beseft vervolgens voortdurend gevuld te zijn met allerlei verschillende mentale voorstellingen. Deze aanhoudende stroom van innerlijke ervaringsinhouden leidt ontegenzeggelijk tot de stellige onvervreembare overtuiging niet alleen te zijn maar samen met anderen te zijn, als 'ik' te bestaan te midden van soortgelijke 'ikken'. Het zou eenvoudigweg zelfverloochening zijn van het 'ik' om te menen dat het alleen is. Het 'ik' kan niet anders dan denken dat het bestaat te midden van soortgenoten. De gedachte niet de enige te zijn is voor

het 'ik' onvermijdelijk. Haar positie is te vergelijken met een beroemde aan Luther toegeschreven uitspraak: "Hier sta ik, ik kan niet anders." Inderdaad, hier ben ik, denkt het ik, en gegeven de inhoud van mijn denken kan ik niet anders dan denken niet alleen te zijn, maar te bestaan met meerdere 'ikken'. Het 'ik' ervaart en denkt zich dus als geworpen in een wereld met soortgelijke anderen. Deze innerlijke ervaring is zo sterk dat het 'ik' zich hieraan op geen enkele wijze kan onttrekken. Toch beseft het 'ik' heel goed dat ze strikt genomen niet kan uitsluiten alleen te zijn. Ze weet dus niet of de-wereld-in-zichzelf zodanig is dat ze niet alleen is. De wereld zou in en op zichzelf zodanig kunnen zijn dat ze wel degelijk alleen is, dat er helemaal geen andere 'ikken' bestaan. Dit kan het 'ik' nooit uitsluiten. Daarom gaat het 'ik' spreken over de-wereld-voor-ons. De wereld voor ons is de wereld zoals deze door haar en alle andere 'ikken', door ons, ervaren en gedacht wordt.

De onvervreembare onvermijdelijke overtuiging van het 'ik' te bestaan te midden van andere 'ikken' is dan ook constitutief voor de-wereld-voor-ons. Ze constitueert of inaugureert haar. Uit de-wereld-voor-ons breekt het 'ik' vervolgens nooit meer los. Alles wat het 'ik' en de andere 'ikken', alles wat wij, vervolgens gerechtvaardigd kunnen geloven kan alleen nog gerechtvaardigd worden als bewering over hoe de wereld voor ons als mensen is. Behalve het oorspronkelijke inzicht dat er blijkbaar gedacht wordt hebben wij geen enkele toegang tot de aard van de-wereld-in-zichzelf. Welnu, door het begin van de weg op de hier aangegeven wijze te begrijpen treedt eerder genoemd probleem voor mijn wereld-voor-ons kennisleer niet op.

Onvermijdelijk voor het denken

Dat er gedacht wordt is voor het denken onloochenbaar. Zojuist concludeerde ik hieruit dat het denken behoort tot de wereld in en op zichzelf. Maar volgt dit eigenlijk wel? Ik neig bij nader inzien toch naar een 'nee'. In wat volgt leg ik uit waarom. Wanneer we aanvangen bij de onmiddellijkheid van het denken en roepen dat er hoe dan ook gedacht wordt, dan lijkt het redelijk om te zeggen dat het denken tot het 'op zich' van de wereld behoort. Maar in tweede instantie lijkt er toch iets anders aan de hand te zijn. Het denken is *voor het denken* niet corrigeerbaar. Het is hier het denken zelf dat niet anders kan dan denken dat er gedacht wordt. Prima. Maar wie denkt het denken wel niet dat het is? Waarom zou wat voor *het denken* onvermijdelijk is, namelijk dat er gedacht wordt, om die reden ook behoren tot de wereld 'an sich'? Waarom zou de wereld 'an sich' niet zo vreemd, absurd of betekenisloos kunnen zijn dat ze desalniettemin geen denken bevat? Deze mogelijkheid kan het denken niet uitsluiten. Maar dan volgt dus niet dat het denken behoort tot het 'an sich' van de wereld. Dit blijft een open vraag voor het denken.

Nu zou alsnog tegengeworpen kunnen worden dat het feit dat er gedacht wordt wel degelijk behoort tot de wereld 'an sich'. Want als dat er gedacht wordt onloochenbaar is voor het

denken, dan is er immers denken, wat zou er anders betwist moeten worden? Niets lijkt inderdaad evidentier dan dat er gedacht wordt. Dit inzicht gaat vooraf aan elke specifieke reflectie van het denken op een bepaalde inhoud. Is het daarmee niet minder betwistbaar dan welke a priori gereflecteerde claim dan ook? Zeker. Sterker nog, dat er gedacht wordt is *voor het denken* op geen enkele wijze betwistbaar. Voor het denken niet. Maar dan zijn we dus al vertrokken vanuit het denken zelf. Voor het denken is het denken onbetwistbaar. We kunnen van *binnenuit*, vanuit het denken, niet ontkennen te denken. Maar wordt daarmee het 'Er wordt gedacht' vanuit een absoluut archimedisch punt gezegd? Verwijst dat 'Er' naar het 'An Sich' van de werkelijkheid? Dat is nog maar de vraag. Het antwoord op die vraag hangt af van de relatie tussen dat denken (*waarbinnen* de uitspraak dat er gedacht wordt gedaan wordt) en het absolute 'an sich' van het zijn. En precies omdat het denken nooit buiten haar eigen denken kan treden kan ze niets uitzeggen over die relatie. Maar dan kan ze dus ook niet uit 'het niet anders kunnen denken dan dat er gedacht wordt' concluderen dat dit denken behoort tot het absolute. Ze moet de optie dat dit niet zo is (zoals bijvoorbeeld de eliminativisten in de *philosophy of mind* menen) open houden. Ze weet het eenvoudigweg niet en ze kan het ook niet weten. Vandaar dat ik toch blijven neigen naar een 'nee'. Descartes kwam dus inderdaad in zijn methodische twijfel op iets volstrekt onbetwifelbaars uit, maar hij vergat dat dit nog altijd een onbetwifelbaar inzicht is *vanuit een gekwalificeerde positie*, namelijk vanuit de *binnenpositie* van het denken, en daarmee nog niet noodzakelijk ook vanuit de *archimedische wortelpositie* van het absolute 'an sich' van de werkelijkheid.

Men zou wellicht nog zoiets willen tegenwerpen als dat dit naakte plompverloren fenomeen "denken" zich in haar ruwe rauwe fenomenaliteit eenvoudigweg aandient en geschiedt - en daarmee, in dat aandienen en geschieden, *is*. Dit wordt dan uitgeroepen vanuit een positie die in zekere zin zelfs nog voorafgaat aan het denken zelf, dus niet meer gezegd wordt vanuit een "binnen" maar eerder vanuit een "ervoor". En vanuit die rechtstreekse directe *voorpositie* volgt dat dit ruwe fenomeen, dit denken, in haar plompverloren fenomenaliteit behoort tot het absolute 'an sich' van de werkelijkheid. Voor een dergelijke repliek voel ik sympathie. En daarom kom ik hierboven niet verder dan een neigen.